ISNN 3030-3907

2026
MAY
ISSUE - 5
VOLUME - 6

DEVELOPMENT OF SCIENCE

scientific journal



Development of science

Ilmiy jurnal

MAY 2026
Issue - 5, VOLUME – 6

ISSN 3030 -3907

Ilmiy jurnal OAK rayosatining 2024 yil 27 sentabrdagi 361-son qaroriga asosan 02.00.00 kimyo fanlari hamda 2025 yil 12 fevral 367- son qaroriga asosan 05.00.00 texnika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

BOSH MUHARRIR:
Temirov Alisher Hoshim o‘g‘li – texnika fanlari falsafa doktori (PhD),Dotsent.
TAHRIRIYAT KENGASH RAISI:
Fozilov Sadriddin Fayzullayevich – texnika fanlari doktori, professor
TAHRIRIYAT KENGASH A’ZOLARI

TEXNIKA FANLARI/ TECHNICAL SCIENCES/ ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

Bozorov G‘ayrat Rashidovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Abdurahmonov Olim Rustamovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Adizov Bobur Zamirovich
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Umumiy va noorganik kimyo instituti, professor
Hayitov Ruslan Rustamjonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Jumayev Qayum Karimovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Berdiyev Dorob Murodovich
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti, professor
Maxmudov Rafiq Amonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Tilloyev Lochin Ismatilloyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Raxmonov Qahramon Sanakulovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Barakayev Nusratullo Rajabovich
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti, professor.
Jo‘rayev Xayrullo Fayziyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Panoyev Erali Rajabboyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Ataullayev Sherzod Nabiullyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Murodov Malik Negmurodovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Axmedova Ozoda Bahronovna
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti.
Safarov Bahri Jumayevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Xaydarov Axtam Amonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Safarov Jasur Alijon o‘g‘li
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.

KIMYO FANLARI/ CHEMICAL SCIENCES/ ХИМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Axmedov Voxid Nizomovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Umarov Baqo Bafoyevich
Buxoro Davlat Universiteti, professor
Kodirov Abduaxad Abduraximovich
Qarshi davlat Universiteti, professor
Qurbonov Mingniqul Jumagulovich
Qarshi davlat Universiteti, dotsent
Turemuratov Sharibay Naurizbaevich
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Qoraqalpog‘iston bo‘limi Bosh ilmiy kotibi, professor
Tursunov Kaxor Shonazarovich
Qarshi davlat Universiteti, professor
Do‘stov Hamro
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Panoyev Nodir Shavkatovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Olimov Bobur Bahodir o‘g‘li
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Kasimov Sherzod Abduazimovich
Termiz Davlat Universiteti, professor.
Aliqulov Rustam Valiyevich
Termiz Davlat Universiteti, professor
Tropov Xamza Tursunovich
Samarqand Davlat Universiteti, professor

IQTISODIYOT FANLARI/ ECONOMICS/ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Nizamov Aslitdin Badreddinovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Boboyev Akmal Choriyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Ergashxojayeva Shaxnoza Djasurovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, professor
Saidaxmedova Nodira Ilxomovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, professor
Muxsinov Bekzod Toxirovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Shakarov Qulmat Ashirovich
Renessans ta'lim universiteti,dotsent.
Jumaeva Zulfiya Qayumovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Norova Salomat Yusupovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Avezova Shaxnoza Maxmudjonovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Jalilov Jamshid G‘anijonovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, dotsent
Xasanova Gulruh Djumanazarovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.

PEDAGOGIKA FANLARI/ PEDAGOGICAL SCIENCES / ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Siddiqova Sadoqat G‘afforovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Zoyirov Erkin Xalilovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, DSc, professor
Gaffarov Feruz Hasanovich
Puchon Universiteti, *professor*
Ruziyev Davron Yuldashevich
Buxoro Davlat Universiteti, professor
Muradova Firuza Rashidovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Yunusova Gulandon Samiyevna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
To‘xtayeva Zebo Sharifovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Navro‘zova Gulchixra Nigmatovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Uzoqova Laylo Polvonovna
Buxoro muhandislik – texnologiya instituti, dotsent.
To‘raqulova Marjona Qiyom qizi
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Muradova Zarina Rashidovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Murodov Sanjar Aslonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Shodiyev Jahongir Jo‘raqulovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent
Gaffarov Laziz Hasanovich
Buxoro muhandislik – texnologiya instituti, dotsent.

Tahririyat a’zolarning to‘liq ro‘yxati jurnalning www.devos.uz saytida keltirilgan.

Tahririyat hay’ati a’zolarining tarkibini o‘zgartirish hamda qo‘shimcha kiritish yoki tahririyat a’zoligidan chiqarish bosh muharrir tomonidan amalga oshiriladi.

ISSN 3030-3907

Development of science ilmiy jurnali 2024 yil 15 aprel kuni №256445 sonli guvohnoma bilan Davlat ro‘yxatidan o‘tgan.

To‘plam elektron ko‘rinishda (pdf formatida) mualliflarga taqdim etiladi. To‘plamga kiritiladigan maqolalarning mazmuni, ulardagi statistik ma’lumotlar va me’yoriy hujjatlarning to‘g‘riligiga hamda har qanday fikr - mulohazalarga mualliflarning o‘zlari mas’ul hisoblanadilar. Talablarga javob bermaydigan maqolalar to‘plamga kiritilmaydi. Tashkiliy qo‘mita maqola matnini qisqartirish, qisman tuzatish kiritish, seksiyalarga joylashtirish huquqiga ega.

ISSN 3030-3907

O‘ZBEK SHE’RIYATIDA EMOTSIONAL INTENSIVLIKNI IDROK ETISHNING NEYROPSIXOLINGVISTIK TAHLILI

Boymirova Dilshoda Oblayor qizi
Koson tumani 44-umumiy o‘rta ta’lim maktabi
Email: dishaboymirova97@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek she’riyatida emotsional intensivlikni idrok etishning neyropsixolingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda poetik matnlarning emotsional-ekspressiv qatlamini aniqlash, metafora, ritm, fonetik uyg‘unlik va assotsiativ obrazlarning o‘quvchi ongiga ta’sir mexanizmlarini o‘rganishga alohida e’tibor qaratildi. Tadqiqot metodologiyasi kognitiv poetika, neyropsixolingvistika va affektiv neyrofan tamoyillariga asoslandi. Abdulla Oripov, Erkin Vohidov, Muhammad Yusuf, Rauf Parfi hamda Halima Xudoyberdiyeva she’riyati misolida poetik birliklarning emotsional rezonans hosil qilish xususiyatlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari poetik matnlarni idrok qilish jarayonida kognitiv va affektiv mexanizmlar parallel faoliyat ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Shuningdek, milliy-madaniy konseptlar bilan bog‘liq poetik birliklar o‘quvchi ongida kuchli emotsional assotsiatsiyalarni yuzaga keltirishi aniqlandi. Tadqiqot o‘zbek she’riyatining neyropsixolingvistik xususiyatlarini zamonaviy interdisiplinar yondashuv asosida tavsiflash imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: neyropsixolingvistika, kognitiv poetika, emotsional intensivlik, poetik metafora, affektiv rezonans, assotsiativ tafakkur, o‘zbek she’riyati.

Аннотация. В данной статье анализируются нейропсихолингвистические особенности восприятия эмоциональной интенсивности в узбекской поэзии. Особое внимание уделено исследованию эмоционально-экспрессивного слоя поэтических текстов, а также механизмов воздействия метафоры, ритма, фонетической гармонии и ассоциативных образов на сознание читателя. Методология исследования основана на принципах когнитивной поэтики, нейропсихолингвистики и аффективной нейронауки. На примере творчества Абдуллы Орипова, Эркина Вахидова, Мухаммада Юсуфа, Рауфа Парфи и Халимы Худойбердиевой проанализированы особенности формирования эмоционального резонанса в поэтических единицах. Результаты исследования показали, что в процессе восприятия поэтического текста когнитивные и аффективные механизмы функционируют параллельно. Кроме того, было установлено, что поэтические единицы, связанные с национально-культурными концептами, вызывают у читателя сильные эмоциональные ассоциации. Исследование позволяет описать нейропсихолингвистические особенности узбекской поэзии на основе современного междисциплинарного подхода.

ISSN 3030-3907

Ключевые слова: нейропсихолингвистика, когнитивная поэтика, эмоциональная интенсивность, поэтическая метафора, аффективный резонанс, ассоциативное мышление, узбекская поэзия.

Abstract. This article analyzes the neuropsycholinguistic features of perceiving emotional intensity in Uzbek poetry. Special attention is paid to identifying the emotional-expressive layer of poetic texts and studying the mechanisms through which metaphor, rhythm, phonetic harmony, and associative imagery influence readers' consciousness. The research methodology is based on the principles of cognitive poetics, neuropsycholinguistics, and affective neuroscience. The poetic works of Abdulla Oripov, Erkin Vohidov, Muhammad Yusuf, Rauf Parfi, and Halima Xudoyberdiyeva were analyzed to determine the emotional resonance created by poetic units. The findings revealed that cognitive and affective mechanisms function simultaneously during the perception of poetic texts. In addition, poetic units associated with national and cultural concepts generate strong emotional associations in readers' minds. The study contributes to describing the neuropsycholinguistic characteristics of Uzbek poetry through a contemporary interdisciplinary approach.

Keywords: neuropsycholinguistics, cognitive poetics, emotional intensity, poetic metaphor, affective resonance, associative thinking, Uzbek poetry.

KIRISH.

Bugungi kunda tilshunoslik, psixologiya va neyrofanlar kesishmasida shakllanayotgan neyropsixolingvistika yo‘nalishi inson tafakkuri, emotsional idroki hamda til birliklari o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni o‘rganishda muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri sifatida e’tirof etilmoqda [7]. Ayniqsa, badiiy matnlar, xususan, she’riy nutqning emotsional ta’sir mexanizmlarini tadqiq qilish masalasi zamonamiz filologik va kognitiv tadqiqotlarida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. She’riyat inson ruhiyati, hissiy holati va estetik tafakkurining eng nozik qatlamlarini ifodalovchi badiiy hodisa sifatida nafaqat lingvistik, balki psixologik va neyrofiziologik jihatdan ham murakkab tizim hisoblanadi [13].

O‘zbek she’riyati azaldan insonning ichki kechinmalari, ruhiy holati va emotsional tajribalarini chuqur poetik obrazlar orqali aks ettirib kelgan. Ammo mazkur emotsional intensivlikning o‘quvchi ongida qanday idrok etilishi, uning neyropsixologik va psixolingvistik mexanizmlari hozirgi kungacha yetarli darajada kompleks o‘rganilmagan [2]. Ayniqsa, poetik matndagi metafora, ritm, intonatsion struktura, semantik assotsiatsiyalar hamda ekspressiv birliklarning inson miyasida emotsional faollikni yuzaga keltirish jarayoni ilmiy jihatdan alohida tadqiqotlarni talab qiladi.

Kognitiv poetika nazariyasi vakili Reuven Tsur poetik matnni idrok qilish inson tafakkuridagi kognitiv va emotsional jarayonlar bilan chambarchas

ISSN 3030-3907

bog‘liqligini ta’kidlaydi. Shuningdek, George Lakoff va Mark Johnson tomonidan ishlab chiqilgan konseptual metafora nazariyasiga ko‘ra, emotsiyalar til orqali metaforik modellar vositasida ifodalanadi va o‘quvchi ongida muayyan hissiy reaksiyalarni shakllantiradi. Neyrofan olimi Jaak Panksepp esa emotsional jarayonlarning inson miyasi faoliyati bilan uzviy bog‘liqligini ilmiy asoslab bergan. Mazkur nazariyalar poetik nutqning emotsional ta’sir kuchini neyropsixolingvistik jihatdan tahlil qilish uchun muhim metodologik asos vazifasini bajaradi [9, 15].

Hozirgi global ilmiy tadqiqotlarda poetik matnlarning emotsional xususiyatlarini sun’iy intellekt, neyrolingvistika va kognitiv modellashtirish asosida o‘rganishga katta e’tibor qaratilmoqda. Xususan, nemis, ingliz va koreys she’riyati misolida emotsional birliklarni identifikatsiya qilish, ularning o‘quvchi hissiyotiga ta’sirini modellashtirish bo‘yicha qator ilmiy izlanishlar olib borilgan. Biroq o‘zbek she’riyati misolida emotsional intensivlikning neyropsixolingvistik xususiyatlarini tadqiq etishga bag‘ishlangan ilmiy ishlanmalar yetarli emas [1].

Mazkur maqolada o‘zbek she’riyatidagi emotsional intensivlikni yuzaga keltiruvchi poetik vositalar, ularning o‘quvchi ongida idrok qilinish mexanizmlari hamda neyropsixolingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida poetik matndagi emotsional-ekspressiv birliklarning kognitiv va affektiv ta’sir mexanizmlarini aniqlash, poetik obrazlarning emotsional semantikasi hamda ularning o‘quvchi psixikasida hosil qiladigan assotsiativ reaksiyalarini o‘rganish asosiy maqsad sifatida belgilandi [5, 11].

ADABIYOTLAR TAHLILI.

O‘zbek she’riyatida emotsional intensivlikni idrok etish masalasi tilshunoslik, psixologiya, neyrofan va kognitiv poetika kesishmasida shakllangan murakkab ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu mavzuni tadqiq etishda bir qator xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy qarashlari metodologik asos sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Amerikalik olimlar George Lakoff va Mark Johnson o‘zlarining “Metaphors We Live By” asarida inson tafakkuri metaforik xarakterga ega ekanligini ta’kidlab, emotsional holatlar til orqali konseptual metaforalar yordamida ifodalanishini ilmiy asoslab berganlar. Ularning fikricha, poetik matnda qo‘llanilgan metaforik birliklar o‘quvchi ongida hissiy assotsiatsiyalarni shakllantirib, emotsional ta’sir kuchini oshiradi. Mazkur nazariya she’riy matnlarning emotsional intensivligini tahlil qilishda muhim nazariy manba hisoblanadi.

Isroillik tadqiqotchi Reuven Tsur kognitiv poetika yo‘nalishining asoschilaridan biri sifatida poetik nutqning inson psixikasi va hissiy idroki bilan bog‘liqligini chuqur tadqiq qilgan. Olimning “Cognitive Poetics and Poetry

ISSN 3030-3907

Theory” nomli asarida she’riy ritm, fonetik uyg‘unlik, intonatsiya va obrazlilikning o‘quvchi ongida emotsional rezonans hosil qilishi masalalari keng yoritilgan. Tsur poetik matnning estetik ta’sirini inson miyasidagi kognitiv jarayonlar bilan izohlaydi.

Britaniyalik olim Peter Stockwell “Cognitive Poetics: An Introduction” asarida poetik matnni idrok qilish jarayonini kognitiv mexanizmlar asosida tahlil qilgan. Uning qarashlariga ko‘ra, she’riy matn o‘quvchi ongida emotsional tasavvurlar, semantik maydonlar va psixologik reaksiyalarni shakllantiruvchi murakkab kommunikativ tizim hisoblanadi. Olim poetik idrokni insonning tajribasi, xotirasi va hissiy holati bilan bog‘liq holda izohlaydi.

Amerikalik tadqiqotchi Margaret H. Freeman poetik metaforalar va emotsional tafakkur o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganib, she’riyatdagi obrazlilik insonning hissiy tajribasini faollashtirishini ta’kidlagan. Uning ilmiy ishlari poetik tilning neyrokognitiv asoslarini tadqiq etishda muhim manba sifatida e’tirof etiladi.

Neyrofan yo‘nalishi vakili Jaak Panksepp “Affective Neuroscience” asarida inson emotsiyalarining neyrofiziologik mexanizmlarini tadqiq qilgan. Olimning fikricha, badiiy matnlarni idrok qilish jarayonida miya markazlarida affektiv faollik yuzaga keladi va bu poetik emotsionallikni qabul qilish darajasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu nazariya poetik matnlarning neyropsixologik tahlilida muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Luiz Pessoa emotsiya va kognitsiya o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni tadqiq qilib, inson hissiy reaksiyalari til va tafakkur jarayonlari bilan integrallashgan holda shakllanishini ko‘rsatib bergan. Uning tadqiqotlari emotsional intensivlikni neyrodinamik jarayon sifatida tushuntirish imkonini beradi.

Nemis olimlari Thomas Haider, Steffen Eger, Roman Klinger hamda Winfried Menninghaus poetik matnlardagi estetik emotsiyalarni modellashtirish va ularni sun’iy intellekt yordamida aniqlash masalalarini tadqiq qilganlar. Ularning “PO-EMO” loyihasi poetik matnlardagi emotsional birliklarni lingvistik va psixologik jihatdan tahlil qilishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir.

Mahalliy tilshunos olim Xayrullayev X.Z. til va nutq birliklarining ierarxik munosabatlarini o‘rganib, til birliklarining inson tafakkuri va psixik faoliyati bilan bog‘liqligini yoritgan. Olimning ilmiy qarashlari o‘zbek tilidagi poetik birliklarning psixolingvistik xususiyatlarini tadqiq etishda metodologik ahamiyatga ega.

Shuningdek, o‘zbek she’riyatida ichki kechinmalar va emotsional holatlarning ifodalanishini tadqiq qiluvchi zamonaviy ilmiy ishlarda poetik nutqning ekspressiv imkoniyatlari, hissiy-ta’sirchan birliklari va obrazlilik tizimi alohida o‘rganilgan. Ushbu tadqiqotlar o‘zbek poetik matnlarida emotsional

ISSN 3030-3907

intensivlikning lingvistik va psixologik asoslarini ochib berishda muhim ilmiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Mazkur tadqiqotda o‘zbek she’riyatida emotsional intensivlikni idrok etishning neyropsixolingvistik xususiyatlarini aniqlash maqsadida kompleks interdisiplinar metodologik yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqot metodologiyasi kognitiv poetika, neyropsixolingvistika, affektiv neyrofan hamda lingvopoetik tahlil tamoyillariga asoslandi. Tadqiqot jarayonida poetik matnlarning emotsional-ekspressiv qatlamini aniqlash, ularning o‘quvchi ongida hosil qiladigan affektiv reaksiyalarini tavsiflash hamda poetik birliklarning kognitiv ta’sir mexanizmlarini ochib berishga qaratilgan sifat va mazmuniy tahlil usullaridan foydalanildi [3, 8, 14].

Tadqiqotning empirik bazasini XX–XXI asr o‘zbek she’riyatining yetuk namoyandalari hisoblangan Abdulla Oripov, Erkin Vohidov, Rauf Parfi, Muhammad Yusuf hamda Halima Xudoyberdiyeva ijodidan tanlab olingan poetik matnlar tashkil etdi. She’rlar tanlanishida emotsional intensivlik darajasi, metaforik ifoda zichligi, ekspressiv birliklarning faol qo‘llanilishi hamda psixoemotsional ta’sir kuchi asosiy mezon sifatida belgilandi [12]. Tadqiqot uchun tanlangan poetik birliklar emotsional semantika, affektiv metaforalar, intonatsion-ekspressiv konstruksiyalar va assotsiativ obrazlilik nuqtai nazaridan tasniflandi.

Tahlil jarayonida dastlab lingvopoetik metod asosida poetik matnlardagi emotsional-ekspressiv vositalar aniqlab olindi. Ushbu bosqichda metafora, epitet, takror, ritmik struktura, sintaktik parallelizm va fonetik uyg‘unlik kabi birliklarning emotsional ta’sir hosil qilishdagi funksiyasi o‘rganildi. Keyingi bosqichda kognitiv-semantik tahlil metodi yordamida poetik birliklarning o‘quvchi ongida yuzaga keltiradigan konseptual assotsiatsiyalari hamda emotsional tasavvurlari tadqiq qilindi. Bunda George Lakoff va Mark Johnson tomonidan ishlab chiqilgan konseptual metafora nazariyasi metodologik asos sifatida qo‘llanildi [6].

Poetik matnlarning emotsional ta’sir mexanizmlarini aniqlashda neyropsixolingvistik yondashuvdan foydalanildi. Mazkur yondashuv asosida she’riy nutqning inson psixikasi va hissiy idrokiga ta’siri affektiv reaksiyalar modeli orqali izohlandi. Tadqiqot davomida Jaak Pankseppning affektiv neyrofan konsepsiyasi hamda Reuven Tsurning kognitiv poetika nazariyasiga tayangan holda poetik birliklarning emotsional rezonans hosil qilish mexanizmlari tahlil qilindi. Shuningdek, poetik matnlarni idrok qilish jarayonida hissiy faollikni yuzaga keltiruvchi neyrokognitiv omillar tavsiflandi [10].

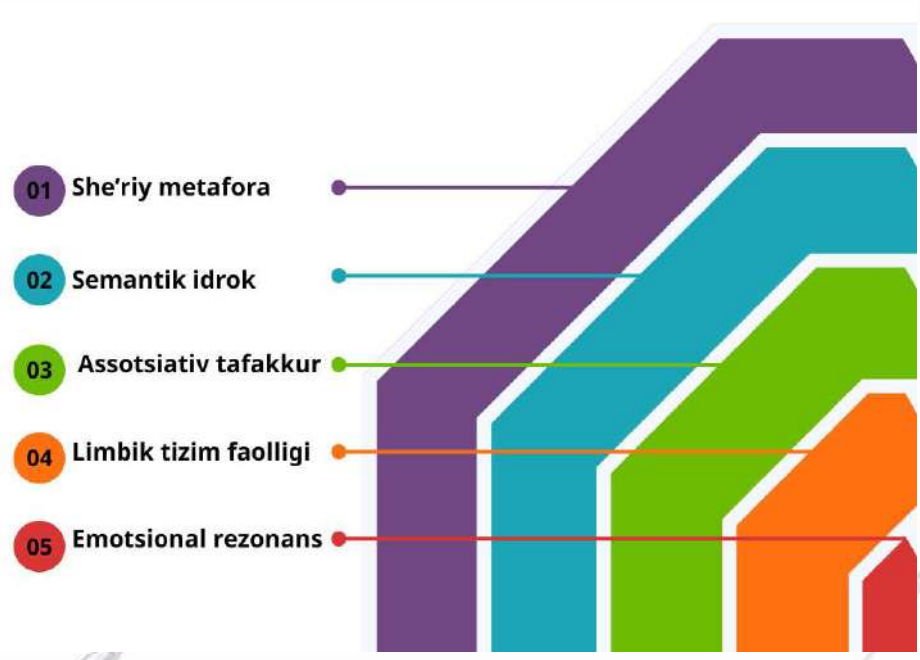
ISSN 3030-3907

Tadqiqotda interpretativ va qiyosiy tahlil metodlari ham qo‘llanildi. Interpretativ metod poetik matnlarning emotsional qatlamini chuqur semantik sharhlash imkonini bergan bo‘lsa, qiyosiy tahlil turli shoirlar ijodidagi emotsional intensivlik vositalarining o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlashga xizmat qildi. Bundan tashqari, poetik matnlardagi emotsional birliklarning o‘quvchi psixologiyasiga ta’siri reader-response yondashuvi asosida baholandi [4].

Mazkur metodologik yondashuv poetik matnning lingvistik, kognitiv va neyropsixologik qatlamlarini kompleks ravishda o‘rganish imkonini berdi hamda o‘zbek she’riyatida emotsional intensivlikni idrok etishning ilmiy modelini shakllantirishga xizmat qildi.

TAHLIL VA NATIJALAR.

O‘zbek she’riyatida emotsional intensivlikning shakllanishi poetik birliklarning semantik, fonetik, ritmik va kognitiv xususiyatlari bilan uzviy bog‘liqdir. Tadqiqot davomida turli poetik maktablarga mansub shoirlar ijodi neyropsixolingvistik jihatdan tahlil qilinib, emotsional ta’sirning yuzaga kelish mexanizmlari aniqlashtirildi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, poetik matndagi metaforik obrazlar, ekspressiv sintaktik konstruksiyalar, ritmik takrorlar va assotsiativ birliklar o‘quvchi ongida kuchli affektiv reaksiyalarni yuzaga keltiradi. O‘zbek she’riyatidagi emotsional intensivlikni idrok etish mexanizmi 1-rasmda keltirilgan.



1-rasm. O‘zbek she’riy matnlarini idrok etishning neyropsixolingvistik modeli

Abdulla Oripov she’riyatida emotsional intensivlik ko‘proq falsafiy mushohada, ichki dramatizm va semantik kontrastlar asosida shakllanadi. Shoirning:

ISSN 3030-3907

“Men nechun sevaman O‘zbekistonni,
Tuprogin ko‘zimga aylab to‘tiyo”

Misralarida “tuproq” konsepti oddiy geografik makon emas, balki muqaddas identifikatsion obraz sifatida namoyon bo‘ladi. Neyropsixolingvistik nuqtai nazardan, “ko‘zimga aylab to‘tiyo” metaforasi o‘quvchi ongida vizual va affektiv assotsiatsiyalarni bir vaqtning o‘zida faollashtiradi. Mazkur poetik konstruksiya limbik tizim bilan bog‘liq emotsional rezonansni kuchaytiruvchi semantik intensivlik hosil qiladi. She’rda vatan konseptining sakral obraz orqali ifodalanishi o‘quvchi ongida kollektiv identifikatsiya va emotsional yaqinlik hissini shakllantiradi.

Erkin Vohidov ijodida emotsional ta’sirning asosiy mexanizmlaridan biri ritmik-ekspressiv dinamika hisoblanadi. Shoirning:

“Yurak, sensan mening sozim,
Tilimni nayga jo‘r etding”

Misralarida “yurak” biologik organ emas, balki emotsional markaz sifatida konseptuallashtiriladi. “Tilimni nayga jo‘r etding” metaforasida musiqiy assotsiatsiya orqali emotsional rezonans hosil qilinadi. Kognitiv poetika nuqtai nazaridan mazkur poetik birlik sensor integratsiyani yuzaga keltirib, audial va hissiy tasavvurlarni birlashtiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, musiqiy metaforalar bilan ifodalangan poetik birliklar o‘quvchi ongida yuqori darajadagi affektiv faollikni yuzaga keltiradi.

Muhammad Yusuf she’riyatida emotsional intensivlik milliy mentalitet va sodda xalqona obrazlar orqali shakllanadi. Shoirning:

“Onajon, siz uchun hamma narsaga tayyorman”

Jumlasida sintaktik soddalik kuchli emotsional ta’sirni kamaytirmaydi, aksincha, tabiiy affektivlikni kuchaytiradi. Neyropsixolingvistik jihatdan “ona” konsepti inson ongidagi eng barqaror emotsional triggerlardan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ona obrazi bilan bog‘liq poetik birliklar o‘quvchi xotirasidagi autobiografik assotsiatsiyalarni faollashtirib, kuchli empatik reaksiyalarni yuzaga keltiradi. Muhammad Yusuf she’riyatidagi samimiy intonatsiya va dialogik strukturalar o‘quvchi bilan psixologik yaqinlik hosil qiluvchi lingvistik mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

1 – jadval.

Shoirlar kesimidagi emotsional dominantalar jadvali

Shoir	Dominant emotsiya	Asosiy poetik vosita	Neyrokognitiv ta’sir
Abdulla Oripov	Patriotizm	Metafora	Identifikatsion rezonans

ISSN 3030-3907

Erkin Vohidov	Ruhiy lirizm	Ritm	Audial assotsiatsiya
Muhammad Yusuf	Samimiyat	Sodda sintaksis	Empatik reaksiya
Rauf Parfi	Dramatizm	Abstrakt obraz	Assotsiativ tafakkur
Halima Xudoyberdiyeva	Introspektsiya	Ichki monolog	Affektiv identifikatsiya

Rauf Parfi poetikasida emotsional intensivlik abstrakt va assotsiativ obrazlilik orqali yuzaga keladi. Shoirning:

“Osmonni yig‘latgan shamollar keldi”

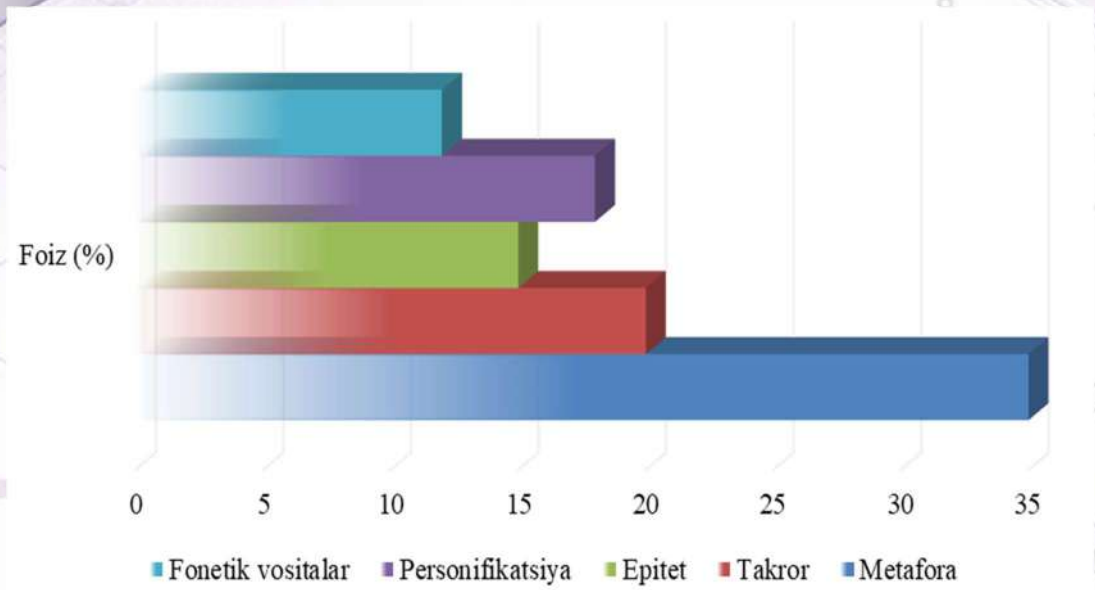
Misrasida personifikatsiya va semantik transfer hodisasi kuzatiladi. “Osmonning yig‘lashi” metaforasi tabiiy hodisaga insoniy emotsional xususiyat yuklash orqali poetik dramatizm hosil qiladi. Neyrokognitiv jihatdan bunday poetik konstruksiyalar o‘quvchi miyasida obrazli tafakkur bilan bog‘liq assotsiativ tarmoqlarni faollashtiradi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, abstrakt metaforalarning ko‘p qatlamli semantik tuzilishi emotsional idrokning davomiyligini oshiradi hamda poetik matnning estetik ta’sirini kuchaytiradi.

Halima Xudoyberdiyeva she’riyatida emotsional intensivlik ayol ruhiyati, ichki kechinma va psixologik qarama-qarshiliklar orqali ifodalanadi. Shoiraning:

“Men seni izladim yuragim ichra”

Misrasida ichki emotsional makon modeli shakllanadi. “Yurak ichra izlash” poetik konstruksiyasi introspektiv kognitiv jarayonlarni faollashtirib, o‘quvchini ichki hissiy tajriba bilan identifikatsiyalashga olib keladi. Mazkur poetik birliklarda emotsional intensivlik tashqi dramatizm emas, balki psixologik chuqurlik asosida yuzaga keladi. Tadqiqot natijalari ayol poetik diskursida emotsional metaforalarning introspektiv xarakteri yuqori ekanligini ko‘rsatdi.

ISSN 3030-3907



2-rasm. Poetik matnlarda emotsional-ekspressiv vositalarning statistik taqsimoti

Tahlillar asosida quyidagi ilmiy natijalar aniqlandi: birinchidan, o‘zbek she’riyatida emotsional intensivlik metafora, ritm, fonetik uyg‘unlik va assotsiativ obrazlar orqali shakllanadi; ikkinchidan, poetik birliklarning emotsional ta’siri insonning autobiografik xotirasi va affektiv tajribasi bilan uzviy bog‘liq; uchinchidan, poetik matnni idrok qilish jarayonida kognitiv va neyropsixologik mexanizmlar parallel ravishda faoliyat ko‘rsatadi; to‘rtinchidan, milliy-madaniy konseptlar bilan bog‘liq poetik birliklar o‘quvchi ongida kuchli emotsional rezonans hosil qiladi.

Tadqiqot natijalari o‘zbek she’riyatining neyropsixolingvistik xususiyatlarini ilmiy jihatdan tavsiflash imkonini berdi hamda poetik emotsionallikni kognitiv va affektiv yondashuvlar asosida tahlil qilishning samarali modelini shakllantirdi.

XULOSA.

Mazkur tadqiqot natijalari o‘zbek she’riyatida emotsional intensivlikning shakllanishi va idrok etilishi murakkab neyropsixolingvistik jarayon ekanligini ko‘rsatdi. Tadqiqot davomida poetik matndagi metafora, ritm, fonetik uyg‘unlik, assotsiativ obrazlar hamda ekspressiv sintaktik konstruksiyalar o‘quvchi ongida kuchli affektiv reaksiyalarni yuzaga keltiruvchi asosiy lingvopoetik vositalar sifatida namoyon bo‘ldi. Abdulla Oripov, Erkin Vohidov, Muhammad Yusuf, Rauf Parfi hamda Halima Xudoyberdiyeva she’riyati misolida emotsional intensivlikning turli poetik modellar orqali shakllanishi aniqlandi. Tadqiqot natijalari poetik birliklarning emotsional ta’siri insonning autobiografik xotirasi, milliy-madaniy konseptlari hamda kognitiv-assotsiativ tafakkuri bilan uzviy bog‘liqligini tasdiqladi. Neyropsixolingvistik yondashuv asosida o‘zbek she’riyatidagi emotsional rezonansning lingvistik va affektiv tabiati ochib berildi

ISSN 3030-3907

hamda poetik emotsionallikni tahlil qilishning kompleks modeli ishlab chiqildi. Tadqiqot natijalari kognitiv poetika, neyrolingvistika va affektiv neyrofan yo‘nalishlarida olib boriladigan kelgusi ilmiy izlanishlar uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur ilmiy yondashuv o‘zbek poetik matnlarini zamonaviy interdisiplinar metodlar asosida o‘rganish imkoniyatlarini kengaytiradi hamda poetik nutqning inson psixikasi va hissiy tafakkuriga ta’sir mexanizmlarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Freeman, M. H. (2007). Poetry and the scope of metaphor: Toward a cognitive theory of literature. Cambridge University Press.
2. Haider, T., Eger, S., Kim, E., Klinger, R., & Menninghaus, W. (2020). PO-EMO: Conceptualization, annotation, and modeling of aesthetic emotions in poetry. arXiv. https://arxiv.org/abs/2003.07723
3. Johnson, M. (1987). The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason. University of Chicago Press.
4. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). Metaphors we live by. University of Chicago Press.
5. Nezami, O. M., Dras, M., Hamey, L., Richards, D., & Wan, S. (2019). ShEMO: A large-scale validated database for Persian speech emotion detection. arXiv. https://arxiv.org/abs/1906.01155
6. Oripov, A. (2019). Tanlangan asarlar. Sharq nashriyoti.
7. Panksepp, J. (1998). Affective neuroscience: The foundations of human and animal emotions. Oxford University Press.
8. Pessoa, L. (2019). Neural dynamics of emotion and cognition: From trajectories to underlying neural geometry. arXiv. https://arxiv.org/abs/1902.00337
9. Stockwell, P. (2002). Cognitive poetics: An introduction. Routledge.
10. Tsur, R. (2008). Cognitive poetics and poetry theory: Background and motivation. John Benjamins Publishing Company.
11. Vohidov, E. (2018). Saylanma. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi nashriyoti.
12. Xayrullayev, X. Z. (2018). Til va nutq birliklarining ierarxik munosabatlari. Fan nashriyoti.
13. Xudoyberdiyeva, H. (2020). Tanlangan she’rlar. Yangi asr avlodi.
14. Yusuf, M. (2017). Saylanma. Sharq nashriyoti.
15. Parfi, R. (2015). Sakina. Akademnashr.

ISSN 3030-3907